

BÖLGE UZMANI İLE SÖYLEŞİ / INTERVIEW WITH REGIONAL EXPERT

Çin Dış Politikasını Anlamak

Söyleşi: Prof. Dr. Çağdaş ÜNGÖR (Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü) (Ç.Ü)

Söyleşi Yapan: Meryem TEMİZ, (Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü) (M.T)

Söyleşi Yapılan Tarih: 19 Haziran 2024

Meryem TEMİZ (M.T): Sayın Çağdaş Hocam, öncelikle Doğu Asya Araştırmaları Dergisi (DAAD)'nin söyleşi davetini kabul ettiğiniz için DAAD ailesi olarak teşekkür ediyoruz. Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki öncelikler ve incelikler hakkında bilgi verir misiniz?

Prof. Dr. Çağdaş ÜNGÖR (Ç.Ü): Çin Halk Cumhuriyeti dış politikasının Xi Jinping liderliği döneminde daha iddialı bir görünüm kazandığı genel kabul gören bir değerlendirmedir. Beijing'in Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik iddiaları, Tayvan ile gerekirse güç kullanarak yeniden birleşme arzusu, Çin'in 21. Yüzyıl teknolojileri alanındaki liderliği ve ABD ile birçok alanda rekabete girişmiş olması bu iddianın farklı veçhelerini oluşturuyor. Öte yandan, Çin ekonomik ve siyasi anlamda güçlendiyse de, henüz kendi çehresinde bir dünya yaratma vizyonu sergileyemiyor. Çin dış politikası çoğu zaman mevcudu eleştirmek ile sınırlı kalıyor. Konfüçyüs felsefesi ya da geleneksel Çin değerleri, sosyalist piyasa ekonomisi ya da Çin Modeli başka ülkelerin kolay kolay ithal edebileceği, taklit edebileceği şeyler değil. Zaten bugünkü Çin dış politikasının önceliği, Komünist Parti'nin içeride ekonomik refah yaratmaya devam ederek statükoyu korumasını sağlamak. Bu yüzden küresel ya da bölgesel krizlerde söz sahibi olmak ikinci planda. Nitekim Çin'in Ortadoğu'da çok önemli bir aktör haline geldiği söylenmesine rağmen, Gazze'deki etkisi de sınırlı kaldı. Çin'in Soğuk Savaş yıllarından beri bağlı kaldığı ilkeler (başka ülkelerin "toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmamak" vs.)

bir incelik sayılabilirse de dünyanın farklı yerlerinde iç savaşlar sürerken ya da soykırım tehdidi varken pek işe yaramıyor.

M.T: ÇHC dış politikasında geleneksel Çin devlet anlayışı, örneğin, Tianxia ne kadar etkilidir? ÇHC dış politikasındaki “Barış içinde birlikte yaşamın beş ilkesi” Xi Jinping döneminde hala geçerli midir? Son yıllarda sıklıkla zikredilen “Savaşçı Kurt” diplomasisi nasıl okunmalı?

Ç.Ü: Ben 21. Yüzyılın Çin Komünist Partisi nezdinde bu tarz geleneksel terimlerin ve değerlerin etkili olmadığını düşünüyorum. Bunlar tabii ki zaman zaman diskur düzeyinde benimseniyor; hatta slogan olarak ortaya sürülüyor ama ortada yüzlerce yıllık bir Çin “devlet aklı” olduğunu söyleyemeyiz. Çin’de elbette yazılı dil etrafında gelişmiş ortak bir medeniyet ve yerleşik olmaktan kaynaklanan büyük bir devamlılık hissi var; bu aidiyet, ülkenin toprak genişliği ve nüfus büyüklüğüyle birleşince çok kendine özgü bir durum yaratıyor. Bugün en büyük markalar bile Çin’e girdiklerinde kendilerine Çince bir isim almak ve kendilerini Çin halkına yerel motifler üzerinden anlatmak zorunda kalıyor. Yine de Çin’de modern devlet şekillenirken Batı’nın çok büyük bir ilham kaynağı olduğunu unutmamak lazım. Milliyetçilik ve Marksizm Çin’e de, diğer ülkelere geldiği gibi Batı’dan geldi. Çin bunlara kendi rengini katsa da (Mao’nun sosyalizme getirdiği yorum, bugün her şeye “Çin özellikli” sıfatının getirilmesi vs.) esasen bu ideolojileri ithal etti. Kaldı ki Çin büyük güç haline geldikçe bu türden kendine özgümlükler de giderek anlamını yitiriyor. Çin teknolojik, askeri ve ekonomik sahada ağırlığını arttırdıkça diğer büyük güçler gibi davranmaya başlıyor. COVID döneminde gündeme gelen “Savaşçı Kurt” diplomasisi ABD’ye karşı “kısaca kısacık” ilkesine göre hareket edeceğini gösterdi. Çin kendine tehdit addettiği durumlarda başka ülkelerden çok farklı davranmıyor. “Barış içinde birlikte yaşamın beş ilkesi” Çin Halk Cumhuriyeti’nin yeni kurulduğu yıllara, yani statükonun Bejing açısından yararlı olduğu bir döneme ait. Bugün Çin’in kendi komşu coğrafyasında artan egemenlik iddialarının bu yönelim ile tezat arz ettiği söylenebilir. Ancak Çin bütünüyle revizyonist bir ülke de sayılmaz. Bejing dünya haritasının değişmesine hala sıcak bakmıyor. Rusya’nın ilhak ettiği toprak parçalarını bile tanımamış olması bunun en büyük örneği.

M.T: ÇHC’nin Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Afrika’da artan nüfuzu ile etkisi literatürde gözükmeye başlayan “yeni sömürgecilik” nitelemesi ile açıklanabilir mi?

Ç.Ü: Şanghay İşbirliği Örgütü ekonomik ayağı çok gelişmiş bir örgüt değil; bu anlamda “yeni sömürgecilik” nitelendirmesini hak edecek bir işlevi olduğunu düşünmüyorum. Öte yandan Çin’in Afrika ve Orta Asya

ülkelerinde giderek artan bir ekonomik ve siyasi nüfuzu var. Çin, Orta Asya'daki petrol ve doğal gaz kaynaklarının en önemli müşterisi olmuş durumda. Afrika ülkelerinde de altyapı projeleri yapıyor; madenler, tarım alanları ve diğer ham maddeler üzerinde giderek daha fazla söz sahibi oluyor. Çin bu ilişkilerde söz konusu ülkelerden çok daha güçlü bir konumda; yani bu ilişkiler çoğu zaman gerçekten de "sömürgecilik" ifadesini çağrıştıran büyük bir asimetri içeriyor. Gelişmekte olan ülkelerin hammadde ihraç edip Çin'den işlenmiş ürünler aldığı bu model 19. Yüzyılda Britanya'nın uyguladığı politikalara benzetilebilir. Ancak "sömürgecilik" ifadesinin Çin ile yatırım ya da ortaklık ilişkisi güden gelişmekte olan ülkeleri çok pasif bir konuma ittiğini düşünüyorum. Bu ülkelerin eskisi gibi sömürge değil, bağımsızlığını kazanmış ülkeler olması bence büyük bir fark. Çin ile yatırım ve ortaklık ilişkileri çoğu zaman bu yerel hükümetler tarafından geliştiriliyor ve destekleniyor. Bu altyapı projeleri, petrol boru hatları ilgili devletlerin isteklerine hilafen gerçekleşseydi bunu bir ezen-ezilen ilişkisi olarak görmemiz daha kolay olurdu.

M.T: ÇHC Kuşak ve Yol İnisiyatifi bağlamında sıklıkla telaffuz ettiği "kazan kazan" söyleminin gelişmekte olan ülkeler tarafından memnuniyetle karşılandığı veya kabullenildiği görülmektedir. Ancak gerçekte kazanan tarafın genellikle Çin olduğu anlaşılmakta ve bu ilişki sorgulanmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan "Borç/Kredi tuzağı" diplomasisi eleştirisi hakkında yorumunuzu öğrenebilir miyiz?

Ç.Ü: "Borç/kredi tuzağı" da tıpkı "yeni sömürgecilik" gibi Batı medyasında ve akademisinde ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış olan bir terim. Bu kendi içinde bir sorun olmasa da bu tip ifadelerin popüler hale gelmesinde mevcut Amerikan-Çin jeopolitik geriliminin rol oynadığı bir gerçek. Asya ve Afrika'da gerçekten de Çin'e çok borçlu ülkeler var ama Çin'in bu ülkelere sırf buradaki köprü, baraj ya da limanlara el koymak için borç verdiği iddiası biraz abartılı. Yakından baktığımızda, çoğu zaman bu ülkelerin Çin'e gidene kadar başka birçok kurumdan ve ülkeden borç almış, tabir-i caizse "sıfırı tüketmiş" ülkeler olduğunu görüyoruz. Ben Çin'in söz konusu ülkelerdeki etkisine uzun vadeli ve ampirik örnekler üzerinden bakılması taraftarıyım. Çünkü Çin bugün dünya ülkelerinin önemli bir kısmı için en büyük ticaret ortağı konumunda. Keza Çinli şirketler ABD ve Avrupa da dahil birçok ülkede yatırım yapıyor. Bunun yanı sıra Asya ve Afrika'daki birçok gelişmekte olan ülke Çin'den kalkınma yardımı alıyor. Coğrafi olarak bu kadar geniş bir yelpazeye yayılan 100 küsur ülke için yarar-zarar analizini tek bir cümleyle yapmak çok zor. Çin'in yoksul ülkelerle kurduğu ilişkilerin birçoğunda avantajlı konumda olduğu ve bu ilişkileri kendi siyasi

nüfuzunu arttırmak için kullandığı bir gerçek. Ancak farklı ülkeler için uzun vadeli sonuçları çok farklı olabilecek ilişkileri basitçe “borç batağı” ya da “kredi tuzağı” olarak adlandırmanın zor olduğunu düşünüyorum. Daha nüanslı bakmak zorundayız.

M.T: Diğer taraftan Çin kredileri, yardımları veya silah satışlarının Çin tezleri, söylemlerinin örneğin “tek Çin”, Doğu Türkistan, Tibet, Tayvan, Hong Kong konularında Çin’in sorgulanmaması şartlarına bağlandığı biliniyor. Bu durumu Çin merkezli bir hegemonya (Tianxia) arayışı veya inşası olarak okuyabilir miyiz? Zira ülkemizin 2017 öncesi ve sonrası Çin politikası sanki buna işaret ediyor.

Ç.Ü: Çin kendisiyle uzun vadeli stratejik ortaklıklar içine girecek ülkelerden gerçekten de kendi iç politika önceliklerine hassasiyet göstermesini bekliyor. Birçok gelişmekte olan ülke için Çin’le dostane ilişkiler kurmak, Doğu Türkistan, Tayvan ve Hong Kong gibi konularda sessizliğini korumak, hatta Çin’e açıktan destek vermekten geçiyor. Nitekim Pakistan ve birçok Ortadoğu ülkesi bugüne kadar bunu yaptı. Elbette bu ülkelerin çoğu aynı zamanda otoriter eğilimli ülkeler ve onlar için demokrasi, insan hakları vs. gibi değerler içeride ya da dışarıda zaten öncelikli değil. Türkiye’nin de demokrasi karnesi çok zayıf olmasına rağmen, bu anlamda Arap ülkelerinden farklı olduğunu düşünüyorum. Türkiye açısından Tibet, Hong Kong, Tayvan hiçbir zaman gündemde olmadı ama Uygurlar konusundaki hassasiyet –en azından kamuoyunda- hep var. Bunu hükümet de göz ardı edemez çünkü Xinjiang özerk bölgesinde yaşanan insan hakları ihlalleri hem Türkiye’de yaşayan geniş Uygur toplumunun gündeminde, hem de AKP ve MHP’ye oy veren milliyetçi ve muhafazakar seçmen tarafından önemseniyor. Bu yüzden Ankara, son yıllarda Çin ile ilişkilerini geliştirmek için bu konuda sessiz kaldıysa da işi hiçbir zaman Çin’e açıktan destek verecek kadar ileri götürmeyecektir. Ama elbette daha geniş açıdan bakarsak, Çin güçlendikçe diğer ülkeler onun iç ve dış politika önceliklerini önemsemek, belki sahiplenmek zorunda kalacak. Çin bu gücü kısa vadede küresel bir hegemonyaya tahvil edebilir mi orası belli değil, ancak bugün bile bu konular tartışılırken birçok ülkede üstü örtülü bir sansür mekanizması devreye giriyor.

M.T: Çin Halk Cumhuriyeti, kazan-kazan ve Güney-Güney işbirliği söylemiyle, artan ABD-Batı eleştirilerine karşı Batı dışı dünyaya kendisini bir alternatif olarak mı sunmaktadır?

Ç.Ü: Bu doğru. Çinli diplomatlar Afrika ve Ortadoğu ülkelerine gittiklerinde, kendi ülkelerinin –Batı’nın aksine -emperyalizm geçmişinin olmadığını, Çin’in bu anlamda farklı olduğunu vurguluyor. Çin’in 21.

Yüzyılda askeri bir ittifak sistemi içine girmemiş olması, diğer ülkelerde askeri üslerinin olmaması (Cibuti hariç) ve genel olarak askeri hareketlerden kaçınması Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde belli bir albeni yaratıyor. Vaktiyle ABD'nin düzenlediği darbe ve işgallerden mağdur olan, Amerikan karşıtlığının çok yüksek olduğu ülkelerde Çin daha zararsız, daha yapıcı bir aktör olarak algılanıyor. Ancak "kazan-kazan" gibi terimler ve "müdahaleci olmama" vaatleri Asya'ya, Çin'in kendi komşu coğrafyalarına yaklaştıkça albenisini kaybediyor. Çünkü Çin, son yirmi yıldır Asya'da kendi toprak bütünlüğünün -ya da etki alanının- bir parçası saydığı birçok yer için komşularıyla polemige girdi. Sadece Güney Çin Denizi konusu bile Çin'i birçok Güneydoğu Asya ülkesiyle karşı karşıya getirmiş durumda. Bunlar uluslararası hukuk açısından çok ihtilafli konular. Dünyadaki kriz bölgelerinde askeri çözümlerden yana olmayan Çin, Senkaku/Diaoyutai adalarında ya da Tayvan Boğazı'nda askeri önlemlere başvurmaktan çekinmiyor. Japonya, Vietnam, Filipinler gibi ülkeleri Çin'in ceberut bir güç olmadığına ikna etmek çok zor; Çin'in "kazan-kazan" formülü buralarda dünyanın diğer yerleri kadar alıcı bulmuyor.

M.T: Devam eden Rusya'nın Ukrayna işgali ve Batı destekli Ukrayna direnişi, Rusya Federasyonu ile Çin Halk Cumhuriyeti'ni ABD hegemonyası ve NATO karşıtlığı ekseninde daha yakın işbirliğine itmekte midir? Taraflar aralarında uzun ömürlü bir ittifak tesis edebilir mi?

Ç.Ü: Bunun adına tam olarak bir ittifak diyemsek de Rusya ve Çin arasındaki dostluğun Ukrayna krizinden sonra pekiştiği çok açık. Xi Jinping, Putin'in Ukrayna işgaline açıktan destek vermediyse de olayların buraya gelmesinde Rusya'dan ziyade NATO'yu sorumlu tuttuğu için Putin'in yanında yer aldı. Çin propaganda medyası da iki yıldır ABD ve Batılı ülkeleri suçlayan bir dil kullanıyor. İşgal sürecinde Batı'nın Moskova üzerindeki baskısını arttırması ve ekonomik yaptırımlar, Rusya'yı petrol ve doğal gazını satmak için alternatifler aramaya itti. Burada da Çin çok önemli bir aktör ve müşteri haline gelmiş durumda. Aynı şekilde Rusya'nın da başta elektrikli araçlar olmak üzere, Çin'de üretilen mallar için büyük bir pazar haline geldiğini gördük. İlişkilerin olumlu seyrini, artan Rus-Çin ticaret hacmi kadar, sıklıkla tekrarlanan zirvelerden, üst düzey ziyaretlerden ve burada kullanılan dostluk dilinden de anlamak mümkün. Ancak bu Rusya'nın Çin'e, Çin'in Rusya'ya olduğundan daha fazla ihtiyaç duyduğu bir ilişki. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Kazakistan gibi bazı Orta Asya ülkelerinde belirgin bir rahatsızlık yarattı. Avrasya bölgesinde ve ŞİÖ gibi örgütlerin içinde artan bu gerilim, Çin'in ağırlığının artmasına da yarıyor. Biz Türkiye'de - bize coğrafi olarak daha yakın olduğu için ve tabii ki Ukrayna savaşı nedeniyle

- Rusya'yı daha fazla konuşmaya meyilli olabiliriz ama ekonomi ve teknoloji sahasında ABD'nin gerçek rakibi Çin. Çin-Rus ortaklığı Rusya'yı ayakta tutuyor ama Çin'i güçlendiriyor.

M.T: Batı yaptırımları ile karşılaşan Rusya ile ticaret hacmini arttıran ÇHC'nin Ukrayna ile de ticaretinin devam ettiği biliniyor. Başka çatışma bölgelerindeki ülkelerle de ticari ilişkilerini sürdürdüğü gerçeğine bakarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin ticaret odaklı pragmatik bir yaklaşım sergilediği söylenebilir mi?

Ç.Ü: Çin, Ortadoğu'da da dünyanın başka yerlerinde de kendi aralarında çatışma yaşayan, birbirine rakip olan ülkelerle ilişkisini sürdürdü. Bunun en önemli örneklerinden biri Suudi Arabistan ve İran'la olan ortaklığıdır. Bir ülkenin siyasi sorunları, rejim tipi, ideolojik bakışı, insan hakları karnesi Çin'in politikalarını pek etkilemiyor. Bu anlamda pragmatizm kesinlikle var; bu pragmatizmin başka her türlü önceliğe ağır basmasını bir tür ilkesizlik olarak görmek de mümkün. Bugün Rusya Çin açısından çok büyük bir ortak ve Rusya'nın Çin'e olan bağlılığı Ukrayna krizinden sonra daha da arttı. Ancak bu, Çin'in haritaların değişmesine sıcak baktığı anlamına gelmiyor. Ukrayna topraklarının ilhak edilmesinde Çin'in doğrudan bir çıkarı yoktu ve yarın bu savaş bittiğinde, Çinli şirketler Ukrayna'nın yeniden inşası için en ön saflarda yer alabilir. Beijing, kendi bağlantısallık projeleri ve ticaret yollarının güvenliği açısından, muhtemelen bu savaşın hiç başlamamasını tercih ederdi.

M.T: Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'yı işgali, Çin'e Tayvan'ı işgal konusunda örnek oluşturabilir mi? ÇHC'nin son askeri tatbikatı böyle bir ihtimali öne çekme amacı gütmüş olabilir mi?

Ç.Ü: Çin'in Tayvan'ı işgal etme ihtimali Soğuk Savaş yıllarından beri var. Bu yeni bir konu değil. 1950'lerde Beijing yönetimi bunu bir iki kez denedi de. Bunu önleyen esas faktör, Amerika'nın Tayvan'a verdiği güvenlik teminatı ve Amerikan donanmasının Tayvan Boğazları'ndaki işleviydi. Ancak Xi Jinping iktidara geldiğinden beri Çin dış politikasında artan özgüven –hatta belki gözü karalık –Tayvan konusunda da var. 1990'larda Çin'in Tayvan ile yeniden birleşme senaryolarında “barışçıl” öğeler ön plandaydı; Beijing, Hong Kong'un devralınmasından sonra “tek ülke iki sistem” formülünü Tayvan için de bir alternatif olarak öne sürüyordu. Ancak yıllar içinde Hong Kong'da baş gösteren protestolar ve Komünist Parti rejiminin buraya giderek daha fazla müdahale etmesi Tayvan'da da hoşnutsuzluk yarattı. 2000'li yıllarda Tayvan'daki demokrasi deneyiminin gelişmesi ve kuşak değişimi de Çin ile yeniden birleşme senaryolarını akamete uğrattı. Dolayısıyla Beijing'in barışçıl birleşme teklifi alıcı bulmadı ve Tayvan adası anakaradan giderek daha fazla

uzaklaşıyor. Bu süreç, Tayvan'a yapılacak bir askeri müdahaleyi, bir işgal senaryosunu sürekli canlı tutuyor. Ben Rusya'nın Ukrayna işgalinin bu hikayede ancak bir dipnot olabileceğini düşünüyorum. Ukrayna Birleşmiş Milletler'de üyeliği olan, diplomatik açıdan tanınan, sınırları belli bir ülkediydi; Tayvan'ın durumu çok daha belirsiz. Batılı ülkelerin Rusya'ya karşı çıkmak konusundaki dirayetleri Çin için elbette önemli bir gösterge olacaktır ama buradan "Rusya Ukrayna'da istediğini elde ederse biz de derhal Tayvan'a saldıralım" gibi bir ders çıkmaz. Tayvan'ın hukuki bağımsızlığa giden her hamlesi kriz yaratacaktır ama Beijing açısından işgalin çok maliyetli bir "son çare" olduğunu düşünüyorum. Bugünden yarına gerçekleşmeyecektir.

M.T: Türkler ile Çinlilerin ilişkileri tarihi bilinmeyen çağlarına kadar gider. Genel olarak Türk-Çin, özel olarak Türkiye-Çin ilişkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Ç.Ü: Türkiye-Çin ilişkileri küreselleşme döneminde önemli ölçüde arttı ve çeşitlendi. Ancak bunun çok özel bir ilişki olduğunu düşünmüyorum. Türkiye ve Çin arasında 2010 yılında imzalanan "stratejik ortaklık" belgesinin eşdeğeri, hatta bir üst versiyonu Batı dışı dünyanın neredeyse tamamında bulunabilir. Çinli diplomatların Türkiye ile ilişkilerin kadim doğasını vurgulamak için kullandığı "İpek Yolu" metaforu da aynı şekilde birçok Orta Asya ve Ortadoğu ülkesi için geçerli. Türkiye ve Çin'in Soğuk Savaş'ın zıt cephelerinde olmaları 20. yüzyılda beşeri ilişkilerin askıya alınması sonucunu getirdi. Biraz da bu yüzden, bugün Türkiye ve Çin arasında, iki tarafın birbirini anlamak ve birbiriyle ilişki kurmak için kullandığı araçlar (edebiyat, akademi, medya, vs.) hala kısıtlı bir etkiye sahip. İlişkiler ancak son yirmi yılda, büyük ölçüde Çin'in yükselişine paralel olarak, yeni bir ivme kazandı. 21. Yüzyılda Çin-Türk ilişkilerini ileriye götüren esas dinamik ekonomi ve teknoloji sahasındaki ortaklıklar. Pragmatizm, ticaret ve yatırım ilişkileri Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerde kültürel ve toplumsal dinamiklerden çok daha önemli bir yer tutuyor.

M.T: Yarım asrı geçen ÇHC-Türkiye diplomatik ilişkilerinde Çin'in en hassas olduğu değişmeyen kırmızı çizgisinin (*Xinjiang ezelden beri Çin toprağıdır, insan hakları sorunu yoktur, üç şer güçle mücadeleimiz sürüyor...*) varlığı ve bunu Türkiye tarafına kabul ettirmek için çabaladığı ve gelinen noktada (2017 sonrası Doğu Türkistan'da gerçekleşen çok boyutlu soykırım karşısındaki sessizlik, iktidar partisinin TBMM'deki tutumları, kamplarda tutuklu Türk vatandaşlarının Çin'in insafına terk edilmesi...) başarılı olduğu söylenebilir mi?

Ç.Ü: Türkiye son on yılda Uygur halkının giderek ağırlaşan sorunlarıyla ilgili gerçekten de geçmişe göre daha sessiz bir tutum takındı. Burada Çin ile ilişkilerin geliştirilmesine duyulan arzu, Türkiye'nin Çin'den yatırım beklentisi ve diğer pragmatik unsurların ön planda olduğu açık. Bu herkes tarafından teslim ediliyor. Ancak geçmişte Türkiye bu konuda protestosunu daha yüksek perdeden dile getirirken de Xinjiang bölgesindeki insan hakları ihlallerinin giderilmesi konusunda ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. *Çin'in son yirmi yılda ulaştığı yeni güç ve statü bu konuda birçok ülkeyi köşeye sıkıştırmış durumda. Ortadoğu ülkeleri zaten açıkça Çin'in politikalarına destek çıkıyor; Orta Asya ülkeleri ise Uygurlar konusunda büyük ölçüde sessiz. Böyle bir dünya konjonktüründe, Türkiye'nin Batılı ülkeler ile daha fazla ortak hareket etmesi gerekir. Son yıllarda ABD ve Avrupa ülkeleri "Doğu Türkistan" ile ilgili birçok yasa ve yaptırıma imza attı. Ankara'nın gerek buradaki Uygur toplumunun sorunlarını gidermeye çalışmak, gerekse bu konuyu uluslararası örgütlerin gündeminde tutmak için diplomatik ağırlığını daha fazla koyması gerekir.*

M.T: Buna karşılık Türk tarafının kendi kırmızı çigillerini örneğin PKK, FETÖ ve KKTC Çin tarafına kabul ettiremediği, ticaret başta olmak üzere ikili ilişkilerin Çin lehine sürdürülmeye devam ettiği gerçeği nasıl yorumlanmalıdır?

Ç.Ü: Çin-Türkiye ilişkilerinde ticaret açığı çok büyük bir sorun ama eskisi kadar vurgulanmıyor. *Türkiye bir noktada Çin ile olan ticaret açığını kapatamayacağını kabullendi ve Çin'den yatırım, turist, öğrenci çekmek gibi alternatif politikalara yöneldi. Ancak önümüzdeki dönemde Çin'in elektrikli araçlar, güneş panelleri ve genel olarak teknoloji sahasındaki atılımları, muhtemelen bu ticaret açığını daha da büyütecek.* Nitekim 2024 yazında Çin'de üretilen otomobillere getirilen ek vergi bu gelecek senaryosunun Ankara'yı da rahatsız ettiğini gösterdi. Çin ve Türkiye arasında ciddi bir güç asimetrisi var ve ticaret-yatırım sahasında bunu aşmak artık çok zor görünüyor. Öte yandan Ankara'nın Çin'i siyasi/jeopolitik açıdan bir tehdit değil, ortak olarak gördüğü belli. İlişkilerdeki bu olumlu ivme esas olarak Beijing'in 15 Temmuz 2016 darbesinden sonra Türkiye'deki hükümete destek olmasından sonra hız kazandı. Türkiye'de yapılan kamuoyu yoklamalarında Çin'in imajı çok parlak değilse de ABD ile ilgili tehdit algısı çok daha fazla. Çin'in başka ülkelerin "iç işlerine karışmama" prensibi Ankara'da hoş karşılanıyor. Çin'in Kıbrıs ya da Kürt sorunu konusundaki tutumu Türkiye'nin politikalarıyla birebir örtüşmese de, ABD ve Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında hükümet çevrelerinde daha zararsız addediliyor.

M.T: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Batı Türkistan (Orta Asya) ve Kafkasya'da artan nüfuzu, Türkiye'nin bu bölgelerdeki varlığını ne şekilde etkilemektedir?

Ç.Ü: Çin'in Orta Asya ve Kafkasya'da özellikle ekonomik sahada artan nüfuzu yadsınamaz bir gerçek. Çinli şirketlerin bu bölgelerdeki altyapı yatırımları, Çin'in Orta Asya ülkelerinin petrol ve doğalgaz müşterisi olarak konumu çok önemli. Türki cumhuriyetler tabiri-i caizse boru hatlarıyla Çin'e "bağlanmış" durumda. Mesela Türkmenistan Çin'e en çok borcu olan ülkelerden biri. Türkiye'nin içinden geçtiği ekonomik kriz, onu Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde benzer bir rol oynamaktan alıkoyuyor. Bunu kısa vadeli bir sorun olarak görsek bile, Türkiye'nin ölçek itibarıyla Çin ile rekabet etmesi çok zor. Ancak Türkiye'nin bölge ülkeleri nezdinde itibarının yüksek olduğunu görüyoruz; yani Çin'den belki daha avantajlı olduğu bir alan olarak "yumuşak güç" sahası görülebilir. Dilsel ve kültürel bağları ekonomik ya da siyasi nüfuza tahvil etmek her zaman kolay olmasa da, Türkiye'nin bu ülkeler ile her zaman kendine özgü bir ilişkiler ağı olacak.

M.T: Türkiye açısından Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrupa Birliği'ne bir alternatif olabilir mi?

Ç.Ü: ŞİÖ kendi üyelerine ekonomik açıdan fazla bir şey vaat eden bir örgüt değil. Bu örgütün toplantılarında elbette ikili ve çok-taraflı ekonomik diyalogu kolaylaştırıcı bir yönü var ancak örgüt esas olarak güvenlik odaklı. AB belki artık Türkiye'ye tam üyelik perspektifi sunmuyor ama Avrupa Türkiye'nin en önemli ihracat pazarı; Çin çok büyük bir ülke olmasına rağmen Türk ihracatçıları açısından Avrupa kadar önemli değil. ŞİÖ'nin esas amacı güvenlik olduğu için belki NATO'ya bir alternatif olup olmadığı tartışılabilir ama bence bu açıdan da yetersiz bir örgüt. 2001'deki kuruluşundan bugüne kadarki tarihin baktığımız zaman ŞİÖ'nün kendi etrafındaki çok önemli bölgesel ve küresel krizlerde söz sahibi olmadığını görüyoruz. Hindistan-Çin, Hindistan-Pakistan, İran-Pakistan gibi kendi içindeki çatışmaları da cabası. O anlamda Türkiye'ye ne vaat ettiği çok şüpheli.

M.T: ŞİÖ ve ÇHC'ye rağmen Türk Devletler Teşkilatı'nın gelişme ve kurumsallaşma ihtimali hakkında neler düşünüyorsunuz?1,5(2,3) 1,6 3,6 3,10 6,1

Ç.Ü: Türk Devletler Teşkilatı ŞİÖ'ye göre daha genç bir örgüt sayılır. Somut etkisi Çin ve Rusya'nın Orta Asya'daki ekonomik ve siyasi nüfuzuna paralel olarak artıp azalacaktır. Rusya ve Çin, Avrasya bölgesinde, özellikle güvenlik, enerji gibi sahalarda hala çok etkili. Öte

yandan, Türki Cumhuriyetler dış politikalarını çeşitlendirme ve farklı aktörlerle işbirliği yapma azminde. Tabir-i caizse uluslararası ilişkilerde bütün yumurtaları aynı sepete koymak istemiyorlar. Bu anlamda Türkiye'nin de ön ayak olduğu ekonomik entegrasyon ve bağlantısallık projeleri önemli. Buradaki en somut proje bu ülkeleri Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayacak olan Orta Koridor. Ancak bu proje on yıldır gündemde ve bugünden yarına gerçekleşmeyecek. Yatırım miktarı açısından bu projeyi sadece bölge ülkelerinin inşa etmesini beklemek de pek gerçekçi değil. Burada Ukrayna krizinden sonra Rusya hattını es geçmek isteyen Avrupa ülkeleri devreye girebilir. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın son ziyaretinden anladığımız kadarıyla Çin'in de bu ortaklık içinde olması bekleniyor. Türk Devletler Teşkilatı'nın kurumsal kaderi bu ülkeleri (bölgedeki büyük güçlerin teşviki ya da tehdidi olmadan) kendi aralarında ne kadar ortaklaştırabileceğinden geçiyor.

M.T: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki yatırım ve altyapı projelerinin sosyal ve ekonomik etkileri hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Ç.Ü: Çin'in Türkiye'deki hızlı tren, köprü vb. altyapı yatırımlarıyla ilgili pek bir şikayet duymadım. Çinli şirketlerin (özellikle madencilik sahasında) kendi işçilerini çalıştırmaları, yerel düzeyde istihdam olanağı yaratmamaları zaman zaman sorun oluyor. Anadolu'nun farklı yerlerinde Çinli işçilerin toplu halde yurtlarda kalması, halk içine pek karışmamaları birtakım önyargıları besliyor. Türkiye Çin yatırımlarını çekmek için çaba sarf etse de bunların ülkemizdeki Çin'in imajını çok olumlu bir yere doğru çekmediğini düşünüyorum. Çin algısını şekillendiren unsurlar içinde Uygurlarla ilgili hassasiyetler, milliyetçi tarih yazımı ve Türkiye'de Soğuk Savaş yıllarından beri güçlü olan komünizm karşıtlığı var. Konfüçyüs enstitüleri ya da Çin resmi medyası bu imajı olumluya çeviremiyor. Türkiye'de Huawei gibi teknoloji şirketleri halkla ilişkiler açısından Çin resmi temsilciliklerinden daha başarılı.

M.T: Çin'e kıyasla Türkiye'deki Çin araştırmaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Türkiye dünyada en erken Sinoloji kürsüsü kurmuş ülkelerden biri olmasına rağmen neden hala kendine özgün bir Sinoloji inşa edememiştir?

Ç.Ü: Türkiye'deki Çin araştırmalarının ve daha genel olarak Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya çalışmalarının henüz emekleme aşamasında olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de Sinoloji bir disiplin olarak çok eskiye gitse de uzun yıllar boyunca esas odak noktası Türk tarihinin Çince kaynaklarını bulmak ve analiz etmek olarak kaldı. Batılı ülkelerde ise Sinoloji disiplini 19. Yüzyıldan itibaren Çin'i yönetme gayesiyle, sömürgecilik deneyimiyle iç içe geçmiştir. Türkiye'nin geçmişte Çin'i

zapturapt altına alma gayesi olmadığı için böyle bir bilgi birikimine de ihtiyacı yoktu. Soğuk Savaş da modern Çin'e duyulabilecek akademik ilgiyi trpanlamıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Çin'e seyahat etme imkanı yoktu ve bu ülkeye ilgili bildiklerimiz çok sınırlıydı. Modern Çin'in toplumuna, kültürüne, ekonomisine dair merak esas olarak 2000'li yılların başında "Çin'in yükselişi" Türkiye açısından yadsınamaz bir gerçek haline gelince başladı. Son yirmi yıldır Türkiye eğitim kurumları, burslar ve farklı işbirlikleri ile Çin çalışmalarındaki açığını kapatmaya çalışıyor. Ancak bu çok uzun soluklu bir iş...

M.T: Son olarak ülkemizdeki Konfüçyüs Enstitüleri ve çeşitli Çin bursları ile Çin misyonlarının Çin dostlarını destekleme ve geliştirme faaliyetlerinin Türkiye'de bağımsız Sinolojinin gelişimine negatif etki yaptığı varsayımına katılıyor musunuz? Genç araştırmacılara tavsiyeniz nelerdir?

Ç.Ü: Çin anakarası, Çin'e dair akademik çalışmaların merkezinde her zaman önemli bir yer tutacak. Toprak genişliği, nüfus, dildeki devamlılık, tarihi miras, mimari gelenek... Hangi açıdan bakarsak bakalım, Sinoloji'nin kalbi burada atıyor. Dolayısıyla Çin'e gitmek isteyen, orada eğitim almak, Çince öğrenmek isteyen gençler açısından Türkiye'deki Konfüçyüs Enstitüleri ya da Çin devlet bursları hala çok önemli. Çin'de yaşamak, buradaki toplumsal gelişmeleri, kültürel kodları yakından görmek ve kişisel olarak deneyimlemek açısından da önemli. **Genç araştırmacılara tavsiyem**, Çin'deki siyasi rejim ile çok farklı katmanlardan oluşan Çin toplumunu aynı kefeye koymamaları ve çalışmalarında büyük genellemelerden kaçınmaları. Tabii Çin'deki eğitim ya da araştırma faaliyetleri akademisyen adaylarını hiçbir zaman üstü örtülü bir sansüre (ya da otosansüre) itmemelidir. Bu anlamda Çin'deki resmi görüşü Batılı ya da Türkçe kaynaklar, alternatif görüşler ile dengelemek çok önemli. Gençler, Çin'de ya da başka bir ülkede araştırma gündemlerini kısıtlayacak, bakış açılarına müdahale edecek, onlara kendi başlıklarını dayatacak resmi ya da özel kurumlara karşı mesafeli olmalı.

M.T: Bize zaman ayırdığınız ve en önemlisi, çok değerli bilgi ve görüşlerinizi bizimle paylaştığınız için çok teşekkür ederiz.

Ç.Ü: *Ben teşekkür ederim.*